

400. YIL

EVLiYA CELEBi ÂTLASI

MEDAM

BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
MEDENİYET ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

“Seyahat ya Resulallah!”

Herşey bir rüya ile başladı..

Bin kırk mâh-ı Muharremnin leyle-i âşûrası idi kim bu hakîr bey-le'n-nevm ve'l-yakazada iken görürüm ki Yemiş İskelesi kırbünde Ahî Çelebi câmi'i-nâm câmi' kim helâl-i zülâl mâl ile inşâ olunmuş bir müstecâbü'd-da' ve câmi'-i atıktır, menâmımda hakîr kendümi ol câmi'de gördüm. Derhâl câmi'in kapısı küşâde olup pür-silâh asker ile câmi'-i münevverin içi nûr-ı münevver-i cemâ'at-i kesireyle mâlâmâl olup salât-ı fecrin sünnetin edâ edüp salavât-ı şerîfeye meşgûl oldılar. Meğer hakîr minber dibinde sâkin olup bu münevver vech-i hasenli cemâ'ati temâşâ etmede hayran oldum. Hemân cenbimde olan câna nazar edüp:
- Benim Sultânım, cenâb-ı şerîfiniz kimdir, ism-i şerîfiniz bize ihsân buyurunuz, dedim. Anlar eyitti:
- Aşere-i Mübeşşere'den kemânkeşlerin pîri Sa'd-ı Vakkâs'ım, dedikde dest-i şerîfin bûs etdim.
- Yâ Sultânım, bu sağ cânibde nûra müstağrak olmuş cema'ât-i mahbûb kimlerdir? dedim.
- Anlar cümle ervâh-ı enbiyâdır. Ve gerü safda cümle ervâh-ı evliyâ ve asfiyâdır. Ve bunlar ervâh-ı Sahâbe-i kirâm ve Muhâcirîn, Ensâr ve Erbâb-ı Soffa ve şehîdân-ı Deşt-i Kerbelâ ve asdikâdır. Ve bu mihrâbın sağındaki Hazret-i Ebûbekir ve Hazret-i Ömer'dir. Ve mihrâbın solunda Hazret-i Osmân ve Hazret-i Ali'dir. Ve mihrâb önündeki külâhlıca âdem Hazret-i Risâlet'in dünyâ ve âhiret karındaşı Hazret-i Veys el-Karanî'dir. Ve câmi'in solunda dîvâr dibinde siyâh-çerde âdem senin pîrin, Hazret'in mü'ezzini Bilâl-i Habeşî'dir...
- Yâ Sultânım bu cemâ'atin bu câmi'de cem' olmalarının aslı nedir? dedim.
- Azak câniblerinde cüyûş-ı muvahhidînden Tatar-ı sabâ-reftâr askeri muztaribü'l-hâl olmağıla Hazret'in himâyesinde olan bu İslâmbol'a gelüp andan Tatar Hân'a imdâda gideriz. Şimdi Hazret-i Risâlet dahi İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin ve on iki imâmlar ile ve bizden gayrı Aşere-i Mübeşşere ile gelüp sabâh namâzının sünnetin edâ edüp sana “Kâmet eyle.” deyü işâret buyururlar; sen dahi savt-ı a'lâ ile ikâmet-i tekbîr edüp ba'de's-selâm “Âyetü'l-kürsî”yi tilâvet eyle, Bilâl “Sübhanallâh” desin, sen “Elhamdülillâh”, Bilâl “Allâhuekber” desin, sen “Âmîn âmîn” de. Ve cümle cema'ât ale'l-umûm tevhîd ederiz. Ba'dehu sen “Ve sallî alâ cemî'i'l-enbiyâi ve'l-mürselîn ve'l-hamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn” deyüp kalk. Hemân mihrâbda Hazret-i Risâlet otururken dest-i şerîfin bûs edüp “Şefâ'at yâ Resûlallâh” deyüp ricâ eyle,

deyü Sa'd-ı Vakkâs yanımda oturup cümle ta'lîm eyledi... Hemân Hazret mihrâba geçüp iki rek'at sünnet-i fecrî edâ edüp hakîre bir dehşet ve vücûduma bir lerzân vâkı' oldu. Ammâ Hazret'in cemî'i eşkâline nazar eyledim. *Hibe-i Hâkânî* de tahrîr olunduğu üzre idi. Ve yüzünde bürka'ı al şâl idi. Ve destâr-ı şerîfi on iki kolanlı beyâz şâş idi. Ve hurka-i şerîfleri saruya mâyil deve yüninden idi. Ve gerdeninde asfarü'l-levn sof şâlî var idi. Ve pâ-yı sa'âdetlerinde sarı çizmeleri var idi. Ve ser-i sa'âdetleri destârı üzre bir misvâk sokulmuş idi. Ba'de's-selâm sağ cânibde hakîre nazar edüp mübârek yedi-yümnâları ile zânû-yı şerîfine urup hakîre hitâben “Kâmet eyle.” dediler, hemân hakîr Sa'd-ı Vakkâs'ın ta'lîmine göre derhâl makâm-ı segâhda “Allâhümme sallî alâ seyyidînâ Muhammedin ve alâ âli-i Muhammed ve sellim aleyh” deyü kâmet edüp tekbîr etdim. Hazret dahi makâm-ı segâhda savt-ı hazîn ile Fâtîha-i şerîfi tilâvet edüp zamm-ı sûreyi, sûre-i Sâd-ı şerîfden, “Dâvud'a Süleyman'ı bahşettik; o ne güzel bir kuldu! Doğrusu o dâima Allah'a yönelirdi.” (Sâd, 30) aşr-ı şerîfin tilâvet edüp cümle cemâ'at sâmi'inden olup Hazret imâmet etdi. Ba'de's-selâm hakîr “Âyetü'l-kürsî”, Bilâl “Sübhanallâh”; hakîr “Elhamdülillâh” ve Bilâl “Allâhuekber” deyüp Bilâl-i Habeşî ile müselsel mü'ezzinlik hidmetinde olup ba'de'd-du'â bir tevhîd-i Sultânî olmuşdur kim aşk-ı ilâhî ile mest ü medhûş olup gûyâ hâbdan bîdâr idim. Hulâsa-i menâm Sa'd-ı Vakkâs ta'lîmiyle edâ-yı hidmeti tamâm edüp Hazret-i Risâlet mihrâbda savt-ı muhrîk ile uzzâl makâmında bir Yâsîn-i şerîf ve üç sûre-i İzâ câ'e ve sûre-i mu'avvizeynleri bi't-tamâm tilâvet edüp Bilâl “Fâtîha!” deyüp Hazret mihrâbda ayağ üzre dururken hemân Sa'd-ı Vakkâs hazretleri destimden yapışıp huzûr-ı Hazret'e götürüp - Âşık-ı sâdıkın ve ümmet-i müştâkın Evliyâ kulun şefâ'atin ricâ eder! deyüp Hazret'e götürüp - Mübârek dest-i şerîflerin bûs eyle! deyince bükâ-âlûd olup mübârek dest-i şerîfine küstâhâne leb urup mehâbetinden - Şefâ'at yâ Resûlallâh! diyecek mahalde hemân - Seyâhat yâ Resûlallâh! demişim. Hemân Hazret tebessüm edüp - Şefâ'atı ve seyâhatı ve ziyâretü ve Allâhümme yessir bi's-sıhhati ve's-selâme! deyüp Fâtîha dediler. Cümle Sahâbe-i kirâm Fâtîha tilâvet edüp cümle huzzâr-ı meclisin dest-i şerîflerin bûs ederdim. Ve her birinin hayır du'âsın alup giderdim.

MEDAM YAYINLARI NO: 2

P R O J E
BEKİR KARLIĞA
ÖZKUL EREN

E D İ T Ö R
COŞKUN YILMAZ

B İ L İ M V E D A N I Ş M A K U R U L U
ZEKERİYA KURŞUN
MEHMET KALPAKLI
HAYATİ DEVELİ
ARİF BİLGİN
İRVİN CEMİL SCHİCK

P R O J E Y Ü R Ü T Ü C Ü S Ü
AGAH KARLIĞA

Y A Y I N A H A Z I R L A Y A N
UĞUR DEMİR

T A S H İ H , İ M L A V E R E D A K S İ Y O N
MUSTAFA DEMİRAY

F O T O Ğ R A F
İSMAİL KÜÇÜK
BÜLENT AVNAMAK

G R A F İ K U Y G U L A M A
BÜLENT AVNAMAK

Y A P I M
ATM LTD. ŞTİ.
Mahir İz Cad. No: 8/1 Altunizade - Üsküdar / İstanbul
Tel: +90 216 474 45 19 • Faks: +90 216 474 44 91

B A S K I V E C İ L T
MAS MATBAACILIK A.Ş.
Hamidiye Mah. Soğuksu Cad. No: 3 Kağıthane / İstanbul
Tel: +90. 212. 294 10 00 • Faks: +90. 212. 294 90 80

A R A L I K 2 0 1 2 • İ S T A N B U L

MEDAM
Çırağan Cad. No: 8 Kat: 2 Beşiktaş / İstanbul
Tel: +90. 212. 381 09 80 • Faks: +90. 212. 381 00 37
www.medam.org.tr • www.medam.bahcesehir.edu.tr

ISBN
978-605-5222-04-8

MAHYA YAYINCILIK
Göztepe Mah. İnönü Cad. No: 78 Bağcılar / İstanbul
Sertifika No: 21182 Tel: +90. 212. 441 16 47 • Faks: +90. 212. 441 16 13
info@mahyayayincilik.com.tr

400. YIL

EVLiYA CELEBİ ATLASI

PROJE
BEKİR KARLIĞA
ÖZKUL EREN

EDİTÖR
COŞKUN YILMAZ

MEDAM
BAĞÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
MEDENİYET ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

Evliya Çelebi'nin Şifahaneleri

YRD. DOÇ. DR. COŞKUN YILMAZ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

Evliya Çelebi, yaşadığı yüzyılın sınırlarını aşan tarihi derinliği ve çeşitli konulara kaynaklık edecek mevzu zenginliğiyle, okuyucuların söyleyecek pek çok sözü olan araştırmacılarına geniş imkanlar sunan bir seyyahıtır. Bütün bunlara üslup zenginliği ve anlatılanların tarihi değeri ilave edildiğinde *Seyahatname*'nin, sadece Osmanlı tarihi için değil, dünya tarihi için de, çok önemli bir kaynak olarak öne çıktığı görülür. *Seyahatname*'nin kaynaklık ettiği

konulardan birisi de tıptır.

Eserinin ilk cildinde, İstanbul'daki sultan darüşşifaları ve sağlık personeli başta olmak üzere pek çok hususta önemli bilgi ve gözlemlerini aktaran Evliya, gittiği yerlerin sağlık açısından önemine, kurumlarına, hastalıklarına, hekimlerine, ilaçlarına, tıbbi hammadelerine ve tedavilerine varıncaya kadar ayrıntılı ve orijinal bilgiler aktarır. Zaten ona göre, "Büyük şehirlerde, usta hekim, guzzâd-ı âmil ve ehil cerrah yoksa o şehirde bulunmak caiz değildir." Evliya Çelebi'nin sağlıkla ilgili anlatımlarında darüşşifalar önemli bir yer tutmaktadır. İstanbul'daki darüşşifaları "bahâristân-ı

mûristân/ kalabalık ve yeşillik yer" tanımlaması konuya yaklaşımını göstermektedir.

İstanbul'daki sultanların yaptırdığı

bîmâristân/darüşşifa sayısını dokuz olarak belirten ve haklarında bilgi veren seyyahımız Fatih Darüşşifası'nı şöyle tasvir etmektedir:

"İşinin ehli, yetkin, usta hekimlerin, hastaların derdini tedavi ettiği, hastaların mutlaka iyileştiği can bahşeden bir saraydır, ibret verici kalabalık ve yeşillik bir yerdir. ... Yetmiş odası, seksen kubbesi,

iki yüz hizmetçisi vardır. Başhocası, başhekim, başcerrahı vardır. Gelip gidenlerden biri hastalansa bakım odasına götürüp ona hizmet ederler. Durumuna uygun ilaçlar verirler. Canfes, sîb, sırmalı, ipekli kumaşlardan yatakları vardır. Hastalara her gün iki defa çeşitli lezzetli yemekler pişirilir ve dağıtılır. (Geliri hastaneye harcanan) vakıfları öyle sağlamdır ki vakıfnamesinde 'Mutfağında keklik, turaç ve sülün eti bulunmazsa bülbül, serçe ve güvercin pişip hastalara dağıtulsın' diye yazmaktadır. Hastalar ve akıl hastalıkları gitsin diye akıl hastaları için çalgıcılar, şarkıcılar görevlendirilmiştir. Kadınlar ve gayrimüslimler için ayrı köşelerde tedavi odaları vardır."¹ Bu bilgilerden Osmanlı döneminde müzikle tedavinin yaygın kanaatin aksine sadece Edirne'de değil başka darüşşifalarda da tedavi edildiği anlaşılmaktadır.

Sultan Ahmed Darüşşifası için yaptığı şu tespitler, İstanbul'daki darüşşifalar arasında belki de bir ihtisaslaşmaya dikkat çeker gibidir. Evliya'nın bilgileri Ayrıca sağlık görevlilerinin insani vasıflarına ve hastalara karşı tavırlarına da kaynaklık etmektedir :

"(Geliri hastaneye harcanan) vakıfları sağlam olduğundan fakirleri ve akıl hastalarını çoğunlukla bu hastaneye getirirler. Çünkü burasının havası güzel olduğu gibi, hizmetçileri de hastalara daima canı gönülden hizmet eden güzel yüzlü ve beğenilen kişilerdir."² Evliya Çelebi'nin darüşşifalar ilgili anlatımında en geniş yer ayırdığı, Edirne'deki II. Bayezid Darüşşifası'nın akıl hastalarıyla ilgili bölümüdür. Evliya Çelebi'nin burada verdiği bilgiler Osmanlı devletinin bu hastalara, yaklaşımını, sunduğu imkanları, tedavi anlayışını ortaya koyar ki, çağının dünyasıyla, hatta günümüzle mukayese edildiğinde ortaya çıkan tablo hakikaten şaheserdir:

“... Hastane, bahsi geçen ve Meram bağına benzeyen bahçenin ta ortasında başı göklere uzanan yüksek bir ahşap kubbedir ki tepesi sanki aydınlık bir hamamın soyunma yeri gibi açılmış olup açık olan bu yerde altı ince mermer sütun üzerinde büyük hükümdarların tacı gibi bir kubbecik vardır ama gayet biçimlidir. İşini güzel yapan usta mimar, menfez olan bu küçük kubbenin ta en yukarısına bir tür demir mil üzerine saf altından yaldızlı bir bayrak yapmış. Rüzgâr ne yandan eserse o bayrak da o yöne döner, görülecek şeydir. Aşağıdaki büyük kubbe ise sekiz köşelidir. Dokuz kat gök gibi duran bu kubbenin içerisinde de sekiz kenar vardır. Her kemerin altında birer kış odası yer alır. Bu odaların her birinde ikişer pencere bulunur. Bir penceresi odadan dışarı, içinde kenarlarında güller sümbüller yer alan yolların bulunduğu çiçekli bahçeye bakar. Bir penceresi ise kubbenin ortasındaki ona onluk büyük havuza, şadırvan ve fiskiyeye bakar. Bu sekiz odanın önünde, yine büyük kubbenin içinde, sekiz adet yazlık oda vardır. Bu odaların üç tarafına ham mermerden kafes biçimli paravanlar yapılmıştır. Bu büyük kubbenin altındaki büyük havuzun dört tarafına ham beyaz mermer döşenmiştir ki sanki bulunduğu yerin rengini alan bir süs gibi olmuştur. Büyük havuzuna dört tarafındaki çeşmelerden berrak su çağlayıp havuza sel gibi girdiğinde tatlı su fiskiyelerden dokuz kat gök gibi duran bu kubbenin kemerlerine kadar çıkar. Böyle bir binası olan hastanenin bahsi geçen odaları çeşitli hastalıklara yakalanmış zengin fakir, genç ihtiyar hastalarla ağzına kadar doludur. Bazı odalarda hastaların tabiatlarına uygun kış günlerinde ateş yakarlar, hastalar da kuştüyü yataklarda baştanbaşa yorganlara bürünüp ipekten yuvarlak yastıklara dayanıp inlerler. Bazı odalarda bahar başında delilik mevsiminde Edirne’nin aşk denizi çukuruna düşmüş seveda vurgunu âşıkları artınca hekimin emriyle bu bakım odasına getirilip boyunlarından altın ve gümüş zincirlerden bir gerdanlıkla bağlanırlar; her biri aslanın yatağında yatması gibi kükreyip yatar. Kimisi havuza ve şadırvanlara bakıp kalenderîce, uygunsuz sözler söyler. O dokuz katlı gök gibi olan kubbenin etrafındaki güllü çiçekli, bağlı bahçelerdeki binlercesinin hüzünlü seslerinin nağmelerini nice deli kardeşleri dinler de onlar da perdesiz ve ayarsız

yüksek sesleriyle feryat eder, inlerler. Bahar mevsiminde ise hastalara sîm u zerrîn, nebâtî, deveboynu, müşk-i rumî, yasemin, yaban gülü, şebboy, karanfil, reyhan, lale, menekşe, erguvan, şakayık, nergis, sünbül, buhurumeryem ve safran gibi çiçekler verilir, hastalar da bu çiçeklerin güzel kokularından şifa bulurlar. Deli kardeşlere bu çiçekleri verince kimi yer, kimi parçalar, hafif akıllıları ise koklarlar. Bazı deli kardeşler ise pencerelerden dışarıdaki meyveli ağaçlara ve çeşit çeşit sulu meyveye bakıp “Ah ha ha hil hop pa po he pi poh” diyerek çimenlikleri temaşa ederler. Özellikle bahar mevsiminde deli kardeşlerimizin zincir kırıdıkları dönemde Edirne şehrinin bütün güzelleri gruplar hâlinde akıl hastanesine, delilerini seyretmeye gelir ve orası şifa kaynağı olur. Fakat bu zavallı Evliya da o güzelleri görünce sağlıklı olduğuna üzüldü, deliler gibi gözünün akı karasına, gözyaşı sümûğüne, tükürüğü balgamına ve balgamı salyasına karışıp akıl hastanesinde olmayı istedi. Gönle o kadar hoş gelen güzelleri vardır. Hakikat şu ki bazı deliler kusursuz bir güzelliğe baktıkça akıllanır. Çünkü kadim hekimlerin görüşüne göre, güzel yüz ve akar su ile güzel ses, saz ve söz, insanın içini açar, gamın pasını silip parlattır. Hatta bu hayratı yaptıran merhum ve mağfur Bayezid Han, hastalara şifa, dertlilere deva, delilerin ruhuna gıda olsun ve hastalıklarını gidersin diye çalıp söyleyenlerden on kişi; Şâdî gibi üç şarkıcı, bir neyzen, bir kemancı, bir mûsikârî, bir santurî, bir çengî ve santurî ve bir udî tayin etti. Çalıp söyleyen bu on kişi haftada üç kere gelip hastalara ve deli kardeşlere fasıl çalarlar. Bu şarkıcılar hâlâ çalmaya devam etmektedirler. Bu fasıllardan dertlerine deva bulmayan delilere akıl hastanesinde görevli babalar kızılık hoşafı kütüğü çalarlar ki delilerin her biri değnek vuruşlarından dolayı Ahfeş’in keçisi ya da Deli Mehmed’in maymunları gibi perende atarlar. Hayy u Kâdir olan Allah’ın emriyle nicelerinin hâlleri saz sesi sayesinde iyileşir. Vakıa müzik ilminde rast ve nevâ, dügâh ve segâh, cârgâh ve sûznâk makamları vardır. Zengüle ve bûselik makamında rast karar olursa insana hayat verir. Bütün makamlarda ve sazlarda ruha gıda vardır. Hakanî kösler ve

EDİRNE DARÜŞŞİFASI'NIN DÜNYASI

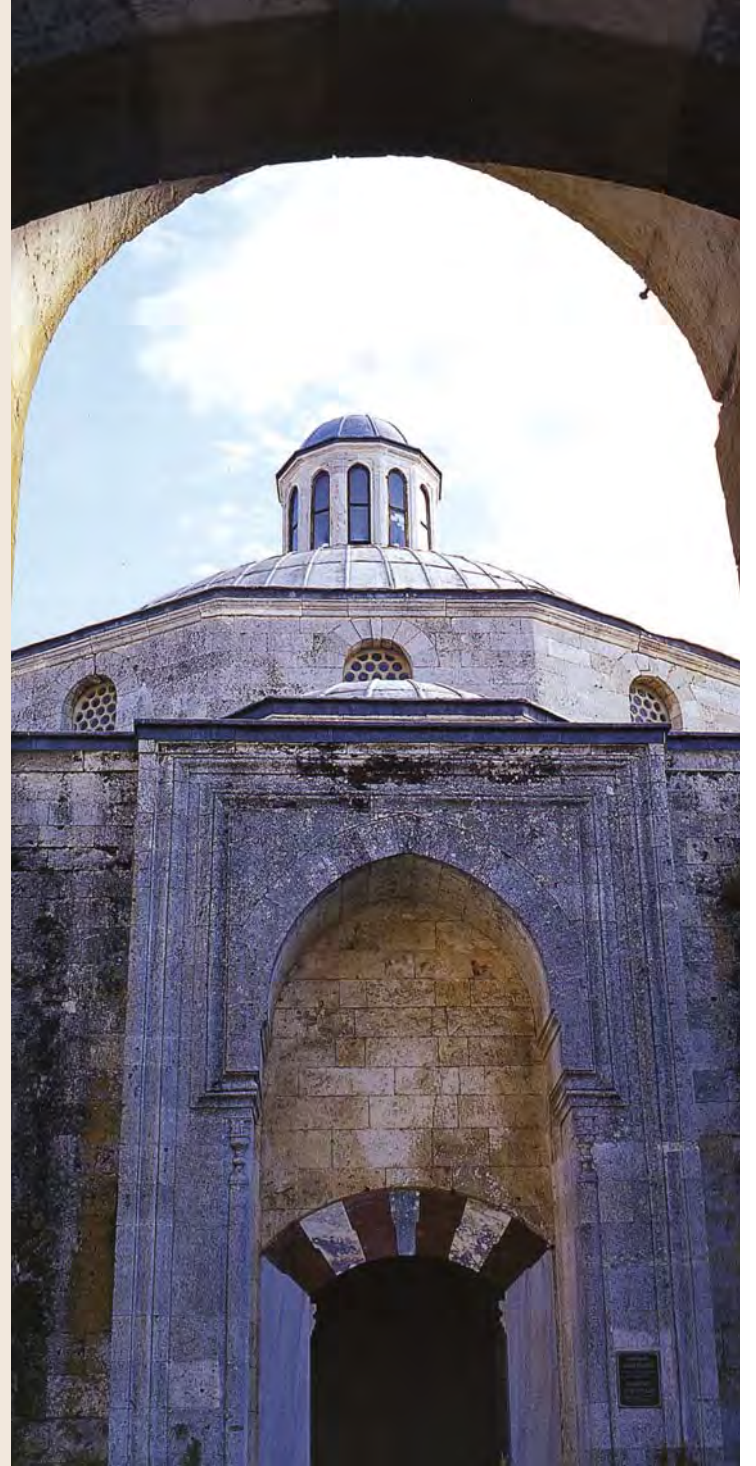
davulların sesi korkutucuysa da deliler dinleyip safa bulurlar.

... Hastanenin Keykavus'un mutfağına benzeyen mutfağından gece gündüz üçer kere her deli ve hastanın derdine göre nefis yemekler çıkar. Keklik, turaç, sülün, güvercin, üveyik, kaz, ördek ve bülbüle varıncaya kadar bütün kuşları avcılar yöneticiye getirir, hekimler istedikleri şekilde pişirtip hastalara verirler. Macun imalathanesi ise hafta iki gün açık olup Edirne şehrinde ne kadar hasta varsa hastaneye gelip binlerce renkli ilaç macunu dağıtılır. Diğer otlar ise bu sayının dışındadır. Besbase, kebabe, kakule, zencefil, kuyruklu biber ve kebbat sırasından yapılan tatlıların dağıtıldığı ise asla sayılmaz. Fakat hastanenin kapısının eşiğinde vâkıfın şartı üzere "Sağlıklı olan kişi, sayılan bu ilaçlardan bir kırat alırsa hastalansın, Firavun ve Karun lanetleri üzerine olsun" diye lanetname yazılmıştır, vessalam. Allah'ın rahmeti onların üzerine olsun. Söz tamama erdi."³

Tokat'ta şehir dışındaki Miskinler Tekkesi'ni ise seyyahımız, bizzat derdine deva bulduğu bir şifahane olarak anar:

"Cüzam ve kaba hastalığına yakalanan herkes orada bulunur, ama ümmetin salihlerinden hâl sahibi kişiler de vardır. Bunlar kendilerini halktan soyutlamış, halkın da kendilerinden uzak durduğu, yerilen kimselerdir ama duaları makbuldür. Hatta bir kişinin atını sancı tutsa yahut düvüce ya da kızıl kurt olsa bir akçelik yağ mumu alıp, atın boğazına asıp tekkeyi deveren ettirirken miskinler 'Allah Allah' diye gülbang-ı Muhammedî duası ederler, Allah'ı emriyle o at iyileşir. Basra Paşası Efrasiyabzade Hüseyin Paşa bu hakire eşkin giden soylu ve değerli bir at ihsan etmişti. At Tokat'ta sancılanınca bir akçe mum götürüp adak verdim. Allah'ın izniyle at şifa buldu. Yerilen ama Allah indinde – inşaallah- övülen, tecrübe edilmiş bir tekkedir."⁴ Üç bimaristanı ve darüşşifası olduğunu belirttiği Şam'daki, Nüreddin eş-Şehîd Darüşşifası hakkında ise şu bilgileri vermektedir:

"Gayet sağlam, yüksek bir bina olup vakıfları kuvvetlidir. Gece gündüz yüz iki yüz hastası ve aklı karışmış delisi eksik olmaz. ... Bu hastanede

Edirne Darüşşifası

yıllık on bin kuruşluk macun ve içecek sarf edilir. Bütün hastaların sırmayla işlenmiş kumaş gibi altın ve gümüş tellerle işlenmiş ipek kumaş, sırmalı kadife, sereng, çeşit çeşit Frenk işi değerli kumaşlardan yorgan ve yatakları var ki ayan sarayında yoktur.

Toplam yetmiş hizmetçisi vardır. Deli kardeşler ve hastalığı iyileşmeye yakın olanların gamını gidermek için icrası güzel usta şarkıcı ve Zühre'ye benzer çalgıcılar gelip üç defa fasıl ederler, deli biraderlerimizin de kimisi suskunlaşır kimisi de savaştaki gibi çatışır.”⁵ Evliya Çelebi'nin bilgi verdiği darüşşifalar elbette bunlarla sınırlı değildir. Pek çok şehrin hekimleri, kehhalleri (göz hekimleri), cerrahları ve sağlık hayatına dair verdiği bilgiler onun vasıtasıyla günümüzdeki araştırmalara kaynaklık eder: Mesela İstanbul başta olmak üzere, Kayseri, Edirne, Malatya, Diyarbakır, Bitlis, Van, Hemedan, Bağdat, Musul, Kazvin, Budin, Belgrad, Gözlev, Bağçasaray, Selanik, Atina, Viyana, Avlonya, Manisa, Sakız, Halep ve Şam gibi şehirlerin ünlü hekimlerine, cerrahlarına ve uzmanlık alanlarına, hastalıklarına, tedavi yöntemlerine, ilaçlarına, ilaç imalatına, tıp kitaplarına, sağlıkla ilgili inanışlarına, sağlık görevlilerinin ve tabib dükkânlarının sayılarına, bimaristanlarına dair bilgiler verir ve mukayeseler yapar. Bizzat şahit olduğu tedavi vakalarını, cerrahi müdahaleleri ayrıntılarıyla tasvir eder. Mesela Beç/Viyana'da, kafatasından kurşun çıkarılmasına, siroz tedavisine ve diş çekimine şahitlik etmiştir⁶ ki verdiği bilgiler aynı yüzyılda Osmanlı'daki ve Avrupa'daki cerrahi operasyonlar arasında mukayeseye katkı sağlayacak kadar önemlidir. Evliya Çelebi gördükleriyle o kadar ilgilidir ki, Uyvar'daki bir cebehaneyi tasvir ederken orada muhafaza edilen tıpla ilgili kitabı ve eşyalara da yer verir.⁷

Evliya Çelebi gittiği her yerde derde deva ne var diye araştırmış, anlatılanlara kulak vermiş ve nakletmiş bir seyyah'tır. Eskişehir'in ılıcasını anlatır, binalarının Bursa kaplıcalarındaki gibi donanımlı ve büyük olmadığını söyler; Ilgın kaplıcalarının “cüzam, felç, baras, hafakan, zatülcenb gibi hastalıklara gayet faydalı” olduğunu, Aydos ılıcasının nasıl “yetmiş iki derde deva bir ılıca” olduğunu, Köstendil'in on iki kargir binalı ılıcasını, Banya kaplıcalarını,

Şam hamamlarını, mekân tasvirleri ve hangi derde nasıl deva olduğu sorusunu cevaplandırarak tasvir eder. Musul'daki Menzil-i Ali Hamamı'nı anlatırken ılıcalar hakkındaki tecrübesi konusunda da ipuçları verir:

“Rum, Arab ve Acem diyarlarında yüzlerce ılıcaya girip temaşa ettik ama fayda açısından bu kadar özellikli latif ılıca görmedim. Yetmiş yedi çeşit farklı hastalığa deva olduğundan başka – Allah bizi korusun- burnu ve kulakları düşmüş, frengi illetine tutulmuş kimseler kırk gün girip ılıcasından aç karnına içseler Allah'ın emriyle vücudu kırk günde beyaz inci gibi olur.”⁸ Seyyahımız, Ahlat madenlerinin zenginliğini, elde edilen karışımların hangi hastalığa nasıl deva olduğunu dile getirirken. Musul'daki, kara çam sakızlarını ve faydalarını anlatmayı da ihmal etmez.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, *Seyahatname* dönemin sağlık tarihi açısından da, pek çok şehrin, ülkenin, bölgenin sağlık tarihine, döneminin sağlık hizmetlerinin sunumundan, bu hizmetlerin şekline, çeşidine, kaynaklarına, mekânlarına ve personelin zihniyetine varıncaya kadar pek çok konuda, göz ardı edilemeyecek ve bir kısmı başka kaynaklarda bulunamayacak önemli veriler sunmakta ve ciddi katkılar sağlamaktadır.

¹ *Seyahatnâme*, I, 129, 132.

² *Seyahatnâme*, I, 132.

³ *Seyahatnâme*, III, 263-264.

⁴ *Seyahatnâme*, V, 36.

⁵ *Seyahatnâme*, IX, 273.

⁶ *Seyahatnâme*, VII, 107-110.

⁷ *Seyahatnâme*, VI, 229.

⁸ *Seyahatnâme*, IV, 354.

Kaynaklar

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I-X, haz. Seyid Ali Kahraman, Yücel Dağlı v.dğr., İstanbul 2005-2010.

Necdet Yılmaz-Coşkun Yılmaz, “Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'ne Göre Osmanlılarda Sağlık Hayatı”, *Osmanlılarda Sağlık I*, ed. Coşkun Yılmaz-Necdet Yılmaz, İstanbul 2006, s. 342-359.

Zafer Önler, “Evliya Çelebi'nin Viyana'da Aktardığı Cerrahiye İlişkin Gözlemler”, *Çağın Sıradışı Yazarı Evliya Çelebi*, haz. Nuran Tezcan, İstanbul 2009, s. 291-305.

Mehmet Yaşar Ertas - Kağan Eğnim, “Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Hastalıklar”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 10, Denizli 2011, s. 83-108.

